

Memorie și precaritate de Mariana Boca – lectură alternativă asupra postmodernității

Mariana Boca, *Memorie și precaritate*, Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2019, 213 p.

Mariana Boca, profesor de literatură și istoria culturii la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, este autoarea mai multor cărți înscrise în aria comparatismului și a cercetării interdisciplinare: *Povești despre omul interior* (2020), *Modernismul între literatură și filozofie* (2002), *Memoria textelor și narațiunea canonică* (2019), *Mentalități europene* (2006, 2019). Cartea *Memorie și precaritate*, apărută în 2019, oferă o viziune originală asupra modernității, prin studii consacrate relațiilor dintre literatură și filozofia (post)modernă, puse față în față cu discursuri teoretico-critice pe care le-au generat. Lucrarea reușește să conceptualizeze și să opună două idei care, potrivit autoarei, pot sintetiza nuclear istoria textelor și a gândirii moderne: *memoria și precaritatea*.

Mariana Boca problematizează gândirea modernilor care se opun *memoriei moștenite* din culturile antice și medievale, inventează progresul ca mit central al unui nou model cultural și o dinamică imprevizibilă a limbajelor filozofico-estetice. Dar, spune autoarea, noile lor discursuri eșuează cel mai adesea în *precaritate*, adică în nonsens, nihilism, neîncredere în sine. Mergând spre scriitori ai noului roman rusesc, prin Svetlana Alexievici, autoarea arată cum literatura redescoperă valoarea memoriei, uită de experimentalismul postmodern și aduce în artă viața reală, omul viu, conștiința personală. Inspirată de această nouă literatură, Mariana Boca propune propria ei viziune asupra dinamicii actuale a literaturii.

Prima parte a cărții reunește capitole cu titluri provocatoare, care deja invită la meditație: *Despre învățătura modernității; Precaritatea eticii postmoderne; Precaritatea dogmelor poststructuraliste; Literatura între mit și reflectare (pseudo)mistică; Ficțiunea, între precaritate și memorie*. Scopul autoarei este de a pune în discuție mesajul ultim și influența pe care hermeneutica postmodernă o inspiră cititorului. Mariana Boca subliniază că cele mai influente școli teoretico-critice ale secolului XX produc „... înstrăinarea față de ideea de persoană, memorie și conștiință a persoanei sau limitează afirmarea acestora, în diverse variante teoretice” și „... conduc, de fapt, la dezumanizarea raportului dintre conștiința cititorului (hermeneut) și text, dar și spre sărăcirea, atrofierea vieții textului.” (p.14) În opinia autoarei, această poziționare teoretică a creat o conștiință colectivă critică prin care se falsifică adesea legătura cititorului cu literatura și mai ales relația dintre conștiința personală a cititorului-interpret și conștiința personală a autorului, proiectată în dinamica ficțională: „...de la Kant până astăzi, s-au creat forme tot mai autoritare de opresiune discursivă a personalului, a particularului, a conștiinței persoanei. Înlocuirea ideii de *persoană* cu aceea de *individ* și excluderea progresivă a conștiinței personale din angrenajele teoretice, a generat o cenzură inaparentă, dar foarte eficace, a prezenței persoanei și a memoriei persoanei în dinamica teoriilor care guvernează modernitatea.” (p. 15)

Mariana Boca caută, prin aceste studii, o soluție de ieșire din discursul critic dominant al filozofiei și criticii postmoderne, care să permită recunoașterea,

valorificarea și identificarea prezenței persoanei, a memoriei și conștiinței în textul literar. Pentru a putea da conținut și legitimitate acestei noi poziții, autoarea caută modele în cultura veche, cultura de dinaintea modernității, așa cum comentează ea însăși: „...m-am întors mai întâi spre învățătura socratică, spre Socrate al lui Socrate, din *Apărarea...*, și spre Socrate al lui Platon, din *Dialoguri*, ca să înțeleg ce legătură mai există între modernitatea de astăzi și originea greacă pe care atât de vehement încă o revendică. Apoi am descoperit gândirea filocalică creștină, gândirea patristică, pe Sfântul Pavel și Fericitul Augustin (*De Magister, Confesiuni*), dar înainte de toate m-am întors în cuvântul *Evangeliei*” (p.17).

Modelele culturii de dinaintea modernității o conduc pe Mariana Boca spre omul interior revelat în textul literar sau filozofic. Astfel, autoarea încearcă să exprime „întâlnirea dintre conștiința autorului și cea a cititorului (hermeneutică), prin conștiințe textuale”, și își definește pe scurt propria viziune asupra interiorității reflectată în literatură: „... omul interior îl văd ca proiecție a memoriei persoanei, organizată mai ales într-un *imaginar etic* tradus de *conștiința textuală* atât prin limbaj, cât și prin actele, scenariile, alegerile evocate. Așadar, ideile dominante cu care am ajuns să lucrez sunt într-un cerc al *persoanei*: om interior, memorie, conștiință, etică, morală. Hermeneutica, în această viziune, nu mai poate să își fie autosuficientă și să servească o interpretare gratuită, orientată spre ea însăși, într-o logică internă de tipul – interpretare de dragul înțelegerii textului, interpretare de dragul și în logica limbajului, interpretare în ordinea și autonomia discursivă etc.” (p.17).

Mariana Boca respinge indirect autosuficiența discursului critic specific noului val al *distant-reading*-ului, fără să îl evoce frontal. Dar se detașează net atât de critica bazată pe modele algoritmice cantitative, cât și de hermeneutica a cărei finalitate este doar propria coerență. Pentru ea, hermeneutul trebuie să fie un maestru al discipolilor săi, capabil să-i conducă spre o morală, un adevăr, spre înțelepciunea care s-ar revela din orice text literar major. În capitolul *Precaritatea eticii postmoderne*, autorea critică nihilismul radical al filozofiei postmoderniste și blocajul produs de ideologia postumanistă: „În timp ce a promovat principiul diferenței și al pluralității, modernitatea a distrus treptat încrederea omului în stabilitatea oricărei forme de sens – religios, politic, artistic sau metafizic – și a compromis prin îndoială, dedublare etc. corespondența vie dintre limbă și realitate. Această stare de lucruri a fost o mare provocare pentru filosofi suficient de atașați de toată gândirea modernă, pentru ca să devină incapabili a imagina întoarcerea spre alt model, spre altă origine” (p. 29).

Autoarea subliniază că sfârșitul narațiunii istorice construite de modernitate semnifică, în această perspectivă dramatică, un eșec incontestabil al gândirii moderne și al mentalității filozofice, care produce o deschidere conștientă spre o lume complet diferită, chiar opusă ideilor și credințelor Iluminismului care a întemeiat modernitatea (libertatea de exprimare; democratizarea informației; cultul progresului și al încrederii în știință; afirmarea unei noi morale universale; autonomia artelor, sub semnul logicii interne și al independenței oricărei ideologii, etica pragmatică etc): „Gândirea critică iluministă și puterea pe care a investit-o în omul modern au schimbat ireversibil natura, societatea și existența umană. Dar, în loc să elimine conflictele și să legitimizeze idealurile umaniste, modernitatea a accentuat – uneori până la paroxism – condiționările ideologice, sociale, filozofice și estetice create de diversele scenarii politice și economice impuse lumii și omului în ultimii 200 de ani, mai ales.” (p. 28)

Mariana Boca observă că ultimele discursuri critice asupra modernității, în special cele ale postmoderniștilor radicali și ale transumanismului, sunt total împotriva moralei ultime a umanismului iluminist și pot lua cu ușurință forma unui antimodernism disperat, al cărui fundamentalism subversiv, deși seducător, nu prezintă soluții, ci doar o hermeneutică a negativității. În capitolele *Precaritatea dogmelor poststructuraliste; Literatură între mit și (pseudo) reflecție mistică; Ficțiunea, între precaritate și memorie* Mariana Boca vorbește despre eșecul dogmatismului critic poststructuralist. Analizând cărțile lui Toma Pavel, aduce o viziune alternativă asupra postmodernității filozofice și literare, văzute mai ales ca un spațiu al memoriei persoanei și al conștiinței personale, unde dinamica limbajului este un instrument de dezvăluire a adevărului, și nu scopul final. În acest context, autoarea redefineste ficțiunea astfel: „Ficțiunea și nonficțiunea sunt ipoteze asupra adevărului minții, în care, însă, una nu este *slabă* și cealaltă *tare*. Povestea spusă prin ficțiune poate fi mai aproape de adevăr decât nuditatea univocă a non-ficțiunii, prin capacitate ei de a reține pluritatea sensurilor și miezul interogativ al realităților umane. De aceea, redescoperirea literaturii ca poveste purtătoare de învățătură... și cunoaștere poate fi o cale spre eliberarea de multele școli critice ce o colonizează, în căutarea unei relații noi a cititorului de astăzi cu literatura” (p. 97) .

În mod evident, cartea Mariane Boca reușește să dezvolte analize și problematizări care valorizează memoria și literatura ca teritoriu al memoriei persoanei. Într-un moment în care tendința numită *distant reading* prinde putere, în contextul afirmării ideologiei transumaniste, demersul autoarei duce cititorul spre un orizont diferit, chiar opus, de apropiere față de literatură, prin participare, *catharsis* și empatie emoțional-intelectuală: „... limbajele memoriei dau sensul identității persoanei și dezvăluie ce fel de cunoaștere așează o comunitate peste propria istorie. Totodată, cunoașterea rațională a persoanei este posibilă numai în spațiul migrant al memoriei. Într-o perspectivă radicală, memoria persoanei este egală cu ființa gânditoare a acesteia. Știm despre noi înșine ceea ce memoria ne spune și ceea ce memoria oferă nevoii noastre de (auto)interpretare. Cunoașterea oricărei comunități este limitată la ceea ce memoria ei colectivă reușește să conserve și să transmită [...]. Așadar, conștiință în afara memoriei nu există. Gândurile, cuvintele, faptele depuse în memoria unei persoane reprezintă conținutul ultim și inalienabil al conștiinței acelei persoane, independent de corporalitate și de materie, opus oricăror entități nonconștiente cu care ne amenință era postumanismului tehnologic. În această conștiință a memoriei personale se reflectă umanitatea și unicitatea ființei și cu ea pleacă omul dincolo de moarte” (pp. 152-153).

Florica Teodoriuc⁵

⁵ Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava.